

УДК 336. 148

Бенько І. Д.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку в бюджетній та соціальній сфері ТНЕУ,***Бенько В. С.,***експерт з обслуговування споживачів Тернопільської філії ВАТ “Укртелеком”*

АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО БЮДЖЕТУ

Висвітлено методика аналізу надходжень податкових платежів до бюджету. Сучасне бачення проблем і перспектив своєчасного поступлення податкових платежів до бюджету гарантує правильний вибір розвитку та розбудови нашої держави. Сформульовано висновки по темі дослідження і узагальнено пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності податкових органів.

Ключові слова: податки, види податків, платник податку, податкове навантаження, розрахунки.

Отражена методика анализа поступлений налоговых платежей в бюджет. Современное виденье проблем и перспектив своевременного поступления налоговых платежей в бюджет гарантирует правильный выбор развития и перестройки нашего государства. Сформулированы выводы по теме исследования и обобщены предложения относительно повышения эффективности деятельности налоговых органов.

Ключевые слова: налоги, виды налогов, плательщик налога, налоговая нагрузка, расчеты.

The method of analysis of receipts of tax payments is reflected in a budget. Modern vision of problems and prospects of timely receipt of tax payments in a budget guarantees the correct choice of development and re-erecting of our state. Conclusions are formulated on the topic of research and suggestions are generalized in relation to the increase of efficiency of activity of tax organs.

Keywords: taxes, types of taxes, payer of tax, tax loading, calculations.

Постановка проблеми. В Україні функціонує велика кількість установ та організацій різного профілю, які повністю або частково утримуються за рахунок коштів державного, або місцевого бюджетів. Вони покликані забезпечити виконання функцій держави, а на державу покладено обов'язок забезпечити їх діяльність.

Бухгалтерський облік в органах податкової адміністрації, передусім, призначений забезпечити збереження державного майна України. Разом з тим центральне місце у цій системі займає облік податкових надходжень до бюджету. В умовах сьогодення, виникнення будь-якого рішення чи вдо-

сконалення вже наявного повинно бути підкріплене економічними розрахунками щодо джерел надходження і використання грошових коштів, визначення і обґрунтування доходів та видатків, оцінки діяльності досліджуваного об'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням та аналізом податкових надходжень до бюджету займається багато вчених-економістів, а саме: В. П. Бочарніков, Ю. М. Воробйов, А. І. Крисоватий, В. І. Островецький, С. В. Свірко, Ю. В. Сибірянська та інші [7, с. 12].

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є розробка практично значимих пропозицій щодо вдосконалення методики та організації аналізу податкових надходжень до бюджету з урахуванням вимог чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Податки є однією з найважливіших фінансових категорій, вони виступають вагомою ланкою економічних відносин у суспільстві. Податки є основною формою доходів держави і важливим важелем економічного впливу держави на суспільне виробництво. Однак самі податки, автоматично не здатні вирішувати такі важливі для держави проблеми. Від вміння правильно керувати складним податковим механізмом залежить вирішення не лише політичних, але і економічних та соціальних проблем держави.

Однією із важливих проблем є налагодження ефективного механізму справляння податків. Сьогодні з особливою гостротою відчувається необхідність проведення детального аналізу надходження податків, тенденцій розвитку податкової бази і її елементів та науково-обґрунтоване прогнозування поступлень платежів до бюджету. Від того наскільки вміло і послідовно буде вирішуватися це завдання значною мірою залежить ефективність податкової системи держави.

Питання прогнозування надходжень актуальні у зв'язку із недостатньою їх науковою розробкою. Сьогодні податкові органи не володіють достатньою інформацією, де б було проведено ґрунтовний аналіз поступлень до бюджету.

Однією з основних ознак податків є те, що вони характеризуються одностороннім рухом вартості від юридичних і фізичних осіб до держави.

Будь-який податок, крім фіскальної та регулятивної дії, має ще зовнішні та соціальні наслідки. Тому податки варто розглядати не просто як економічну, а як суспільно-соціальну категорію. Розкриття суспільного призначення податків як соціально-економічного поняття неможливе без визначення функцій цієї категорії. Враховуючи те, що податки є необхідним елементом централізації частки вартості національного продукту в бюджеті для оплати державних суспільних благ і засобом перерозподілу цієї вартості між державою і юридичними та фізичними особами, можна констатувати той факт, що податки виконують фіскальну та розподільчо-регулятивну функції [4, с. 82].

Ці функції є об'єктивними та існують з часу виникнення податків, але конкретні прояви їх особливостей пов'язані з умовами суспільного розвитку.

Фіскальна функція забезпечує об'єктивні умови для утворення матеріальної основи функціонування суспільства. З її допомогою реалізується велика частка суспільного призначення податків, проявляються конкретні форми утворення грошових фондів держави, які забезпечують виконання покладених на неї функцій.

Розподільчо-регулятивна функція закладена у сутності кожного податку, адже податки пов'язані з процесами перерозподілу вартісних пропорцій національного продукту між платниками податків та державою. Причому обсяги цих вартісних пропорцій безпосередньо регулюються за допомогою податків. Сутність регулятивної функції полягає у впливі податків на різні види діяльності їх платників [9, с. 5].

Використання податку як фінансового регулятора дуже складна справа, оскільки регулятивна функція податків є обов'язковим явищем, а міра впливу податків на вищепераховані аспекти залежить від податкової політики, що є досить суб'єктивним явищем.

Податкові відносини поєднують у собі водночас фіскальні та розподільчо-регулятивні ознаки. Тому специфічне суспільне призначення податків визначається не існуванням кожної функції окремо, а лише завдяки їх єдності.

Прямі податки – це податки, що встановлюються безпосередньо щодо платника, який сплачує їх до бюджету держави, і обсяги таких податків залежать від податкової бази.

Непрямі податки – це податки, які справляються до бюджету за допомогою цінових механізмів, причому конкретні платники податків не завжди є їхніми носіями. Непрямі податки встановлюються в цінах товарів, робіт та послуг і їх обсяг для окремого платника – носія податку визначається обсягом споживання та не залежить від його доходів [7, с. 11].

Залежно від органу влади, який встановлює податки, тобто за рівнем запровадження, податки бувають загальнодержавними та місцевими.

Загальнодержавні податки – це обов'язкові платежі, що встановлюються найвищими органами влади, а іноді й управління, в державі і є обов'язковими для справляння на всій території країни незалежно від того, до якого бюджету вони зараховуються.

До загальнодержавних належать такі податки та збори:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- збір за першу реєстрацію транспортного засобу;
- екологічний податок;
- рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістраль-

ними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України;

– рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні;

– плата за користування надрами;

– плата за землю;

– збір за користування радіочастотним ресурсом України;

– збір за спеціальне використання води;

– збір за спеціальне використання лісових ресурсів;

– фіксований сільськогосподарський податок;

– збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;

– мито;

– збір у вигляді цільової надбавки до тарифу, що діє, на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними настановами;

– збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності [5, с. 24].

Місцеві податки – це обов'язкові платежі, які встановлюються місцевими органами влади й управління базового рівня і їх справляння є обов'язковим лише на певній території.

До місцевих податків належить податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки і єдиний податок, а місцеві збори складаються з збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збору за місця для паркування транспортних засобів і туристичного збору.

Завдяки з'ясуванню сутності та єдності податків можна дійти важливого висновку щодо необхідності чіткого розмежування об'єктивного існування податків з притаманними їм функціями та процесу їх використання державою в проведенні податкової політики.

Законодавці багатьох країн постають перед вибором: збільшити дохідну частину бюджету за рахунок надходження податкових платежів при підвищенні ставок податку або податкового тиску в цілому і, таким чином, скоротити дефіцит державного бюджету, або встановити середню оптимальну ставку, сформувавши систему стійких стимулів для виробників і забезпечити мінімізацію дефіциту в найближчому майбутньому і перспективою стабілізації або покращення економічного стану в цілому. Перший напрям в основному притаманний для вирішення негайних проблем, більшою мірою політичного характеру і, на жаль, знаходить відображення в розвитку податкового законодавства України. Другий напрям більш зважений, оскільки в кінцевому підсумку, створюючи на майбутнє впевненість виробників, стимулює виробництво, що само по собі зменшить дефіцит держбюджету. Цей напрям відрізняється також дотриманням одного з основних принципів оподаткування – стабільності як використовуваних податкових важелів, так і методів їх вилучення.

Надмірний ріст ставок податків часто приводить не до росту надходжень у бюджет, як цього хоче законодавець, а до зовсім протилежного результату. По-перше, високий рівень оподаткування підриває стимули до виробництва і змушує переносити виробництво в інші регіони (що означає вплив доходів для регіонального бюджету). По-друге, стимулюється не ріст виробництва і збільшення оподаткованої бази, а пошук шляхів штучного приховування доходів [9, с. 7].

Встановленням середньої, оптимальної податкової ставки закладається низку стимулів. Насамперед за рахунок розширення виробництва, збільшення доходів, зростає і база оподаткування. Потім проходить міжгалузеве вирівнювання по рівню рентабельності, зменшується розрив між низько- і високорентабельними галузями. І, у кінцевому підсумку скорочується розмір тіньових доходів за рахунок зникнення стимулів при ухиленні від податків і доходи тіньової економіки “висвітлюються”, трансформуючись у легальні, законні форми надходження коштів.

Податкове регулювання здійснюється перш на основі права державного органу влади встановлювати податки і вилучати їх у процесі розробки, розгляду, затвердження і виконання бюджету. Будь-яка схема управління в державі характеризується специфічною ієрархічною системою, яка передбачає чітке розмежування прав і обов'язків між різними органами влади у сфері формування бюджету і власних доходів.

Податкове регулювання дозволяє виділити декілька умов оптимального співвідношення бюджетних надходжень і податкових платежів. Перша умова – чітке розмежування компетенції між органами влади на центральному і місцевому рівні. Друга умова – самостійність бюджетів і наявність в них незалежних один від одного джерел доходів. Третя умова – відсутність стійких каналів перерахування коштів із бюджетів, що стоять нижче, в загальнодержавний.

Механізм відносин між органами влади при розподілі компетенції по податковому регулюванню варіюється залежно від державного укладу, типу господарства, специфіки адміністративно-територіального поділу, традицій.

У багатьох країнах з ринковою економікою (наприклад, Швеція) взаємодія різних рівнів податкових відносин вирішується встановленням механізму відрахувань, при якому податки та доходи на нерухомість в основному надходять у місцеві бюджети, а центральний бюджет зосереджує спеціальні цільові надходження із чітко визначеними напрямками використання. Подібний механізм дозволяє розмежувати повноваження центру і місцевих бюджетів. Це створює можливість як забезпечити цільове фінансування пріоритетних загальнодержавних завдань, реалізувати загальнонаціональні інтереси, так і підтримувати фінансову незалежність регіонів, задовільнити місцеві потреби.

Таким чином, податки виступають вагомим інструментом бюджетного регулювання в країні і є основою регіональної бюджетно-податкової системи.

Проблемою вітчизняної податкової системи є надзвичайно велика кількість пільг та постійна змінюваність їх переліку. Пільга в оподаткуванні – це зменшення або звільнення від оподаткування певних суб'єктів підприємництва, галузей, регіонів тощо. Надання податкових пільг має на меті стимулювання розвитку певних видів діяльності, галузей, окремих підприємств, регіонів; регулювання цін; забезпечення конкурентоспроможності стратегічно важливих з точки зору держави товарів перед дешевішими та якіснішими імпортними товарами.

Однак за добрими намірами інколи приховується зовсім протилежний результат. Так, наприклад, імпорт в Україну ліків здійснюється без сплати ПДВ, а розмір торговельної націнки регламентований і не може перевищувати 10%. У 2010 році сума лише офіційних аптечних продажів становила 2,5 млрд. дол. У грошовому відношенні ринок виріс приблизно на 18% у порівнянні з 2009 роком. На думку експертів ринку, продажі ліків через аптеки в 2011 році можуть сягнути до 24 млрд. грн. У той самий час імпортери перепродають товар через мережу підконтрольних офшорних компаній, і підвищують його ціну за рахунок включення посередників. За результатами 2009-2010 років митна вартість ліків, звільнених від ПДВ, перевищує фактурну на 1,5 млрд. грн. Але це далеко не повний перелік збитків держави. Після ввезення ці ліки нерідко закуповуються самою державою за завищеними цінами, занижується розмір податку на прибуток, легально вивозиться за кордон валютна виручка, незаконно підвищуються роздрібні ціни.

Недосконалість системи пільг в Україні полягає в тому, що вона не тільки не стала стимулюючим важелем для розвитку тих напрямів підприємства, які цими пільгами користуються, але й створила нерівномірне податкове навантаження на суб'єктів господарювання.

При цьому значна частина таких пільг не має достатнього соціально-економічного обґрунтування, а беззаперечними лідерами за кількістю пільг є податок на додану вартість та податок на прибуток підприємств [12, с. 8].

Так, Міністерство енергетики і вугільної промисловості України для створення сприятливих умов розвитку українських нафтопереробних заводів (НПЗ), підвищення конкурентоспроможності українських нафтопродуктів, лобіює через Верховну Раду України встановлення нульової ставки з ПДВ на операції з імпорту нафти і нафтопродуктів. При цьому ціни на нафтопродукти за останній рік зросли у два рази.

Іншим законопроектом для розвитку НПЗ, що діють, і ГПЗ Міненергосугілля пропонує ухвалити довгострокові пільги на ввезення устаткування, зокрема, пропонується скасувати мито і встановити нульову ставку ПДВ на устаткування, машини і механізми, засоби вимірювання, які не виробляються в Україні і постачаються для реконструкції і модернізації тих, що діють, і будівництва нових об'єктів НПЗ і ГПЗ. При цьому частка держави в НПЗ і ГПЗ України не перевищує 20%.

Таким чином механізм оподаткування доданої вартості та прибутку підприємств в Україні демонструє надлишкове фіскальне обмеження одним підприємством, шляхом запровадження економічно необґрунтованих пільг іншим. Останнє приводить до того, що загальна сума наданих податкових пільг може перевищувати обсяги надходжень до зведеного бюджету України, а стимулююча ефективність наданих пільг залишатиметься під питанням, оскільки звільнення від податку окремих підприємств ставить їх над конкурентним середовищем у рамках галузі, тим самим пригнічуючи інших учасників ринку і призводячи до певної монополізації та появи чи поглиблення відповідних диспропорцій.

Труднощі податково-пільгового стимулювання в Україні викликають необхідність зниження загальної кількості податкових пільг, що сприятиме формуванню справедливої податкової системи за рахунок вирівнювання податкового навантаження серед суб'єктів господарювання з одночасним зменшенням податкового тиску. З іншого боку, цей важіль державної стимулюючої політики не може бути проігнорованим остаточно, оскільки податкові пільги є дієвим інструментом стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.

У той самий час доцільно нагадати, що дієвим механізмом стимулювання технологічного оновлення та інвестицій була пільга у вигляді прискореної амортизації, однак з 1 січня 2004 року уряд прийняв рішення про скасування цієї пільги.

Для поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання уряд може застосовувати податкові відстрочки та розстрочки у вигляді списання нарахованих пені і штрафів для стимулювання розвитку галузей народного господарства. Однак і тут при бажанні можна поставити багато запитань і не отримати на них відповіді. Наприклад, відповідно до закону України “Про деякі питання заборгованості за спожитий природний газ і електричну енергію” № 8351 відбулося комплексне списання заборгованості місцевих бюджетів перед підприємствами, які поставляють теплову енергію населенню, між підприємствами паливно-енергетичного комплексу за природний газ і електроенергію, яка утворилася в період з 1997-го до 2010 року, включаючи пені і штрафи. А суми немалі. Заборгованість з пенею і штрафами підприємств теплоенергетики за природний газ перед “Газом України”, дочірньої Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України”, за вказаний період становить 4 мільярди 916 мільйонів гривень, борг з пенею і штрафами облгазів і міськгазів перед “Газ України” – 7 мільярдів 402 мільйони гривень. Заборгованість облэнерго перед ДП “Енергоринок” становить 1 мільярд 8,2 мільйонів гривень; заборгованість “Енергоринку” перед НЕК “Укренерго” – 861,4 мільйона гривень, “Енергоринку” перед фондом вітроенергетики – 310,5 мільйона гривень. Беззаперечно вказані дії покращать фінансовий стан зазначених підприємств. Однак, для прикладу, заборгованість місцевих бюджетів перед цими

підприємствами доволі різна. Одні шукали шляхи для погашення наявних боргів, а інші спокійно вичікували, коли уряд подасть відповідний законопроект до парламенту.

Аналіз податкового навантаження в Україні свідчить, що його скорочення є однією з передумов виходу з економічної кризи, підвищення ділової активності, детінізації економіки й активізації інвестиційної діяльності. Однак для вирішення цієї проблеми потрібна клопітка робота професіоналів щодо:

- прийняття змін у податковому законодавстві, які не дозволяють приховувати фактичні доходи від оподаткування та скасування необґрунтованих податкових пільг;

- приведення у відповідність податкового і бухгалтерського обліку та спрощення механізму розрахунку податкових зобов'язань; впорядкування складу податкової системи за рахунок скорочення дрібних платежів, надходження від яких ледве перевищують адміністративні витрати;

- досягнення виваженого балансу, упорядкування і усунення дублювання функцій численних контролюючих органів; надання системі фінансових санкцій стимулюючого, а не карального характеру. Зрозуміло, зробити це складно, але саме тут слід шукати головні шляхи вирішення податкових проблем.

Висновки. При проведенні цих досліджень ми дійшли висновку, що:

- податки є важливою ланкою економічних відносин у суспільстві. Вони є основою доходів держави і важелем впливу на суспільне виробництво, його динаміку і структуру;

- в основу організації обліку розрахунків з бюджетом покладено сплату певних видів податків та обов'язкових платежів до бюджету. Платники, ставки податків і зборів, бази оподаткування і порядок нарахування, обов'язки, права і відповідальність платників, строки сплати до бюджету або цільових фондів кожного з податків і зборів визначається певними законами або іншими законодавчими актами;

- надмірне податкове навантаження в Україні негативно впливає на економіку країни. Податковий тягар розподілено між платниками податків дуже нерівномірно, недоліки стягування податків в Україні є дуже значними, а це негативно позначається на діловій активності громадян і викликає недовіру до фінансових інститутів;

- зниження податкового навантаження є обов'язковою умовою виходу України з економічної кризи, що приведе до формування низки позитивних зрушень в економічній і податковій сферах. Поступове зниження податкового навантаження на фізичних осіб сприятиме підвищенню платоспроможного попиту населення, розвитку виробництва та збільшенню реальних доходів платників податків, а це забезпечить зростання податкової бази;

- недовиконання планових обсягів податкових надходжень викликано не лише загальною тенденцією спаду в економіці, але й внутрішніми

проблемами бюджетно-податкової системи країни, на динаміку загальних обсягів податкових надходжень впливають законодавчі, економічні, політичні соціальні фактори;

– податкові реформи, які ґрунтуються на основах Податкового кодексу України, повинні поглиблюватись та вдосконалюватись, оскільки без подальшого розвитку неможливо побудувати ефективну модель справляння податків та їх розподілення між різними рівнями бюджетної системи України.

Література:

1. Азаров М. Я. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України [Текст] : монографія / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко. – К. : НДФІ, 2004. – 308 с.
2. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку [Текст] / С. Ф. Голов. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 522 с.
3. Загородній А. Г. Облік, аналіз та аудит [Текст]: навчальний посібник / А. Г. Загородній, Є. В. Мних В. С. Рудницький. – К. : Кондор, 2009.
4. Крисоватий А. І. Податкова система [Текст] : навчальний посібник / А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 331 с.
5. Податковий кодекс України [Текст] // Голос України, 2010. – № 229-230. – С. 1-62.
6. Свірко С. В. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах [Текст] / С. В. Свірко. – К. : КНЕУ, 2006. – 380 с.
7. Сибірянська Ю. В. Управління доходами бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні [Текст] / Ю. В. Сибірянська, 2009. – 20 с.
8. Сльозко Т. М. Організація обліку [Текст] : навчальний посібник / Т. М. Сльозко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 224 с.
9. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки [Текст] / А. Соколовська // Економіка України, 2005. – № 5. – С. 4-12.
10. Стельмашук А. М. Бухгалтерський облік [Текст] : навчальний посібник / А. М. Стельмашук А. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 528 с.
11. Сук Л. Забезпечення контролю за цільовим спрямуванням бюджетних коштів [Текст] / Л. Сук // Казна, 2008. – №10. – С 23-27.
12. Хомяков В. Діра в кишені [Текст] / В. Хомяков В., К. Гетуна // Контракти, 2009. – № 8. – С. 3-15.